

INGLIZ TILIDA SINONIM VA OMONIMLARNING ETIMOLOGIK TARKIBI HAQIDA

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7940943>

Alimova Zarifa Vaxobovna

PhD

Associate professor at Ferghana State University, Doctor of Philosophy in Philology

Abdulfayzova Orzigul Magamadaminovna

Lingvistika (ingliz tili) yo'nalishi 2-kurs magistri

Annotatsiya.

Ushbu maqolada ingliz tilida sinonim va omonimlarning qo'llanilishi, ularning etimologik xususiyatlari, sinonimlar tilning boyish manbai ekanligi, ya'ni ular tilda faqat asosiy qoidalarni zikr etish uchun emas, balki ularning farqlarini izohlovchi so'zlar hisoblanishi, sinonimik qatordagi barcha sinonimlar o'z navbatida bir-biriga o'zaro sinonim bo'lishi, omonimlar mahalliy va o'zlashtirilgan so'zlar sifatida assimilyatsiya natijasida tovushga moslashishi, sinonim va omonimlar haqida tilshunoslar tomonidan bildirilgan izohlar xususida so'z boradi.

Key words.

sinonim, omonim, etimon, etimologiya, ma'nodoshlik, ma'noviy o'xshashlik, shakan bir xil so'zlar.

KIRISH

Etimologiya so'zlarning kelib chiqishi va qanday paydo bo'lganligini o'rganadi. Sinonim so'zi lotin va yunon tillaridan olingan. So'zning birinchi qismi (sin) o'xshash va (onim) ism ma'nosini bildiradi. Shunday qilib, yunon va lotin ildizlaridan foydalangan holda, qo'pol sinonim bir xil nomga tarjima qilinadi.

Sinonim so'zi dastlab lotin tilidan olingan bo'lib, (sin) bir xil (onim) ismni anglatadi.

Sinonimlar ikkita juda keng sababga ko'ra ishlatiladi, ammo bu ikki toifada sinonimlardan foydalanishning ko'plab misollari mavjud. Nutq va yozishda sinonimlardan foydalanish takroriy so'zlardan foydalanishni kamaytiradi.

Aniqroq so'zlardan foydalanish batafsil ma'noni tushunishga yordam beradi: *Bolaning uzun qora sochlari bor edi. Bolaning uzun qora sochlari bor edi.*

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

O'zbek tilshunosligida sinonimlarni tadqiq qilishga, umuman o'zbek

lug'atshunosligiga katta hissa qo'shgan tilshunoslardan f.f.n. Ergash Umarov, akademik Azim Hojiyev, f.f.n.Olim Usmon, f.f.n. Zokir Ma'rupov, f.f.n. Abduvahob Madvaliyevlarning nomlarini keltirish joizdir.

Bu borada amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot ishlari ichida I.Qo'chqortoyev, A.Musurmonov, A.Nurmonov. H.Ne'matov, R.Rasulov, E.Begmatov, T.Mirzaqulov, Sh.Iskandrova, O.Bozorov, R.Safarova, B.Qilichev, M.Narziyeva, D.Hojiyeva kabi tadqiqotchilarning ilmiy kuzatishlari o'zbek tili leksikasini maydon nazariyasi asosida o'rganishda muhim ahamiyatga ega.

Y.N. Karaulov lug'at tarkibining turli sohalarini semantik maydonlarga (masalan, xursandchilik maydoni), leksik-semantik guruhlariga (masalan, o'zgarish ma'nosiga ega bo'lgan so'zlar guruhi), mazmuniy guruhlariga (masalan, qushlarning nomi), sinonimik qatorlarga (masalan, botir – invariant ma'noga ega bo'lgan qator) ajratish zarurligini ta'kidlaydi [5,137]. I.V.Sentenberq ham tilning leksik-semantik sistemasida iyerarxiyaning semantik munosabatida turuvchi asosiy leksik-semantik guruhlar tarkibidan joy olgan kop ma'noli so'zlar bilan bir qatorda sinonimlar va sinonimik qatorni ham alohida korsatib o'tadi [8, 310].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

L.A. Braginning yozishicha, sinonimlar uchun asos deb bir tushunchaning turli ko'rinishlarini ifodalovchi ma'noviy yaqinlikni tushunamiz. Shunday holda sinonimlarning farqlash funksiyasi birinchi darajali ahamiyatga ega bo'ladi, sinonim sozlarning faqat umumiy ma'nosi emas, balki har bir sinonimik so'zning muhim farqlovchi xususiyatlari yuzaga chiqadi [2,59].

N.M. Karamzin esa sinonimlarni tilning boyish manbai deb hisoblaydi, ya'ni tilda faqat asosiy qoidalarni zikr etish uchun emas, balki ularning farqlarini izohlovchi so'zlarni topa olsangiz, bilingki, o'sha til boydir [6,163].

A.A.Reformatskiy va A.I.Yefimovlarning fikriga ko'ra, tilda ma'no jihatdan bir xil so'zlar mavjud emas [7,62-66]. A.D.Grigoryevaning fikricha, faqat ma'noviy aynan o'xshashlik (ma'no yaqinligi emas) so'zlarni sinonim sifatida qabul qilishga imkon beradi. Bunday qarashlar, o'z navbatida bir-birini inkor etmaydi, balki to'ldiradi, bu orqali sinonimiya hodisasining chuqur anglanilishiga imkon beradi.

Y.Y.Sidelnikovaning "Hozirgi zamon sinonimiyasi" nomli maqolasida sinonimlarning quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi lozimligi ta'kidlanadi:

- Sinonimlar tor ma'noda, lug'atda bir xil izohlanishi lozim, ya'ni bir xil tarjima qilinishi, bir tushuncha, predmet yoki hodisani ifodalashi lozim;
- Bir xil miqdordagi faol semantik valentlikka ega bo'lishi kerak;
- Bir grammatik kategoriyaga ega bo'lishi lozim [9,137];

-Bir sinonimik qatordagi barcha sinonimlar o'z navbatida bir-biriga o'zaro sinonim bo'lishi kerak, ammo bu ular og'zaki nutqda ham bir-birining o'rniga ishlatilishiga kafolat bermaydi.

Sinonimlarni tasniflashda asosan ularning ikki xususiyati – farqlovchi va differensiyalovchi (darajalovchi) xususiyatlariga tayaniladi. Aynan mana shu xususiyatlariga ko'ra sinonimlar uch turga bo'linadi: mazmuniy - belgili, hissiy – uslubiy va funksional – uslubiy sinonimlar.

Dunyo tillari orasida tilni ravon qilishga, uni yanada bo'yoqdor qilishga xizmat qiluvchi til birliklari mavjud. Bulardan biri iboralar bo'lib, ular tilni yanada go'zalroq qilishga ko'mak beradi.

Frazeologik sinonimiya masalasiga ayniqsa, Y.D.Apresyan chuqur yondoshgan. Olim frazeologik sinonimlarni belgilovchi o'lchovlar sifatida iboralarning ma'nosi, sintaktik funksiyasi, sintaktik formasi, kontekstual xoslanish kabilarni kiritadi [1,5].

Sinonimiya til birliklari orasidagi semantik mikrosistemalardan biri bo'lib, iboralar orasida ham ko'p miqdorni tashkil qiladi. Ikki iborani sinonim deyish uchun ular ayni bir ma'noni anglatishi shart. Busiz sinonimiya haqida gapirib ham bo'lmaydi. Ayni bir ma'nolikni teng ma'nolik deb tushunib bo'lmaydi. Har bir sinonim shu sinonimiya uyasi uchun umumiy ma'no o'zidan tashqari o'ziga xos ma'no qirrasiga ega. Xuddi shu fikrni nemis olimi W.Flaysler ham tasdiqlaydi [3,182].

Bir ma'no atrofida birlashuvchi sinonimlar yig'indisi sinonimik uya yoki sinonimik qator deb yuritiladi. Masalan, *xat, noma, maktub; odam, inson, kishi, bashar; sovg'a, hadya, tuhfa, tortiq, armug'on; xalq, xaloyiq, el, ulus, mardum; balo, falokat, ofat* singarilar.

Ma'lumki, sinonimik qatordagi har bir lisoniy birlik bir necha ma'noga ega bo'lishi mumkin. Lisoniy birlik faqat bitta ma'nosi bilangina u yoki bu sinonimik qatordan o'rin olishi mumkin. U o'zining boshqa ma'nolari bilan o'zga sinonimik qatorda ishtirok eta oladi. Shuning uchun bir sinonimik qatorga kiradigan birliklarning o'zini keltirish bilangina ish bitmaydi. Ularni kontekstda keltirish kerak. Toki aynan ko'zlangan ma'noni ko'rsatib tursin.

Ma'limki, sinonimlar *lug'aviy sinonimiya* va *grammatik sinonimiyaga* bo'linadi. *Lug'aviy sinonimiya* o'z navbatida uchga bo'linadi: *leksik sinonimiya, frazeologik sinonimiya, leksik-frazeologik sinonimiya*.

Grammatik sinonimiya shunisi bilan ahamiyatliki, bunda o'zaro sinonimik munosabatga grammatik birliklar kirishadi. Ya'ni so'z birikmalari, qo'shimchalar va boshqalar.

Grammatik sinonimiya ham o'z navbatida turlarga bo'linadi.

Morfologik sinonimiya. Bunda o'zaro sinonimik munosabatga morfologik birliklar kirishadi: *sersoqol, soqoldor; kelyapman, kelayotirman, kelmoqdaman.*

Sintaktik sinonimiya. Bunda o'zaro munosabatga sintaktik sinonimlar kirishadi. Masalan, *onamga oldim - onam uchun oldim, telefonda gaplashdim - telefon orqali gaplashdim.*

Ingliz tilidagi aksariyat so'zlar o'z o'rnida ishlatilishi mumkin bo'lgan kamida bitta sinonimga ega. Shuni ta'kidlash kerakki, sinonimlar aksariyat jummalarda bir-birini almashtirsa-da, ba'zilari biroz boshqacha ma'noga ega va har doim ham bir-birini almashtirib bo'lmaydi. So'zlarning sinonimlarini topishning eng oson usuli - tezaurusdan foydalanish. Tezaurus sinonimlar kerak bo'lganda foydalanish uchun ajoyib manbadir. Tezauruslarni jismoniy shaklda yoki Internetda topish mumkin. Tezaurusdan foydalanish sinonimlarni topishning eng yaxshi usuli bo'lsa-da, tezaurusdan foydalanishda ba'zi muhim narsalarni yodda tutish kerak.

Ko'pgina so'zlar bir nechta ta'riflarga ega, shuning uchun qaysi so'z uchun sinonim bo'lishni xohlayotganingizni bilish muhimdir. Misol: *xamir* so'zi plastinkadagi beysbolchi yoki pishirishdagi aralashmani anglatishi mumkin.

Bosvort lug'ati ingliz lug'atining eng qadimiy qatlamini aks ettirgani va Bosvort-Toller lug'ati birinchi lug'at ma'lumotlarini to'ldiradi va aniqlaydi, shuningdek, 12-13-asrlar yodgorliklariga tayanadi. Bosvort lug'atidan foydalanib tanlang va ushbu lug'at ma'lumotlarini birinchi bo'lak sifatida ko'rib chiqildi [6,173].

Omonim va omonim qatorlarni, shuningdek, ularning paydo bo'lish yo'llarini o'rganishning asosini miqdoriy va sifat tahlilini birlashtirish tamoyili tashkil etadi. Butun tadqiqot davomida, o'rganilayotgan hodisaning u yoki bu tomonini ko'rib chiqishning har bir bosqichida miqdoriy tahlil o'tkaziladi, masalan, paydo bo'lgan va tushib qolgan omonimlarning tarkibiy qismlari o'rtasidagi munosabatni aniqlash, so'ngra Sifat tahlili, masalan, omonimlarning turlari, bo'g'in va morfemik tuzilishi kabi xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Hozirgi zamon tilshunosligida ma'lum bir til tarixining turli davrlarida omonimlarning miqdoriy tarkibi va ularning tarixiy taraqqiyoti jarayonida omonim turkumlarda sodir bo'lgan turli jarayonlar, omonimlarning miqdoriy nisbati to'g'risida haligacha ma'lumotlar mavjud emas. Uning miqdoriy nisbati bo'yicha har bir alohida davrda paydo bo'lgan omonimlar, ularning rivojlanish yo'llarining o'ziga xos xususiyatlari haqida. Boshqacha aytganda, zamonaviy til fanida birinchi

marta ingliz tilidagi genetik jihatdan bog'liq bo'lmagan omonimiyaning tarixiy rivojlanishini har tomonlama o'rganish amalga oshirildi [4, 154].

Omonimlarning etimologik jihatdan heterojen tarkibizamonaviy ingliz tili shu holat bilan izohlanadi. Lotin tilidan olingan omonimlar ingliz tilida- dual [djHql] (prearranged contest with deadly weapons between two people in order to settle a point of honour) ya'ni*ikki qism, element yoki aspektdan iborat' - duel [djHql] 'fikrni hal qilish uchun ikki kishi o'rtasida o'limga olib keladigan qurollar bilan oldindan kelishilgan bellashuv) kabi omonimlar paydo bo'ldi.

Fransuz tilining ingliz tiliga ta'siri, ayniqsa, milliy ingliz tili shakllanish bosqichida bo'lgan mamlakatda frantsuzlar hukmronligi davrida (XI-XV asrlar) kuchli bo'ldi. 1066 yilda Normandlarning Angliyaga bostirib kirishi uzoq vaqt davomida Angliyaning rasmiy tili bo'lib qolgan frantsuz tilining tarqalishining boshlanishi edi. Lug'atning ma'lum miqdori keyinchalik Styuart sulolasi (XVII asr) qayta tiklanganidan keyin va 1789 yildagi frantsuz burjua inqilobi ta'siri ostida o'zlashtirildi. Fransuz tilidan qarz olish jarayonida, masalan, **bisque** [blsk] kabi omonimlar- 'odatda omardan tayyorlanadigan boy qisqichbaqasimon sho'rva'-bisk va **bisque** [blsk] 'kriketda kuchsizroq o'yinchiga qo'shimcha burilish yoki zarba berish' dir.

Omonimlarning shakllanishi ikki xil bo'lishi mumkin. Birinchi holda, mahalliy va o'zlashtirilgan so'zlar asta-sekin assimilyatsiya natijasida tovushga mos keladi (masalan, **fret** (v) (OE. **fretan**) doimiy yoki ko'rinadigan tashvishli bo'lish - **fret** (v) (OF. **freterdan**) " bilan bezatilgan"). Ikkinchidan, ikkita o'zlashtirilgan so'zlar bir xil ovoz berishi mumkin (masalan, **faint** ya'ni zaif (adj) (OF. faint) '(ko'rish, hid yoki tovush) zo'rg'a seziladi" - **feint** (n) (F. **feinte** dan) aldamchi yoki go'yo zarba yoki boshqa harakatlar, ayniqsa boks yoki qilichbozlik") [4,173].

Ingliz tilining butun fonetik-morfologik tuzilishiga katta ta'sir ko'rsatgan bu fonetik o'zgarish natijasidarus tilidagi ilgari turli xil so'zlar undosh bo'lib qoldi, masalan:

-O.E. **sunu**-o'g'il yoki erkak o'zining ota -onaning u yoki bu nisiga bog'liq;

-**sunne** - 'yer atrofida aylanadigan yulduz' > o'g'il -[sAn]

-**sun**- quyosh (sunnadagi undoshlarning soddalashtirilgani ham bu tasodifga hissa qo'shgan);

-OE.**eare** - quloq 'odam va boshqa umurtqali hayvonlarning eshitish va muvozanat organi;

ear- ayniqsa uning tashqi qismi' va boshqoq donli o'simlikning urug'li boshi yoki boshqoq;

-ear- quloq [lq] (qadimgi inglizcha diftong [ea:] qisqargan. Ingliz tilining erta oʻrta davrida monoftong [e:] ga, va erta yangi ingliz davrining boshida katta unli siljishi [e] > [j] taʼsirida. Keyinchalik sonanta vokalizatsiya [r] sodir boʻldi va diftong [lq]) shakllandi.

XULOSA

Xulosa sifatida aytish joizki, sinonim va omonimlarning shakllanishi turli bosqichlarni qamrab oladi. Ingliz tilida sinonim va omonimlarning paydo boʻlishining birinchi sababi - tarixiy oʻzgarishlar tufayli, masalan, qarz olish jarayonlari natijasida turli xil kelib chiqishi soʻzlarning rasmiy ravishda mos kelishidir. Omonimlarning paydo boʻlishiga hissa qoʻshadigan, lekin soʻzlarning morfologik va fonetik tarkibida oʻzgarishlarga olib kelmaydigan asosiy sabab sifatida soʻz yasashning konversiya kabi morfologik usulini nomlash mumkin, uning boshlanishi ingliz tilida anʼanaviy ravishda oʻrta ingliz davriga tegishlidir.

ADABIYOTLAR:

1. Апресян Ю.А. Фразеологические синонимы типа глагол-существительное в современном английском языке. М.: Просвещение. 1992.
2. Брагина Л.А. Синонимы и их столкновение. -Вопросы языкознания. -М.: 1978. № 6.
3. Fleischer W. Phrazeologiyе der deutschen Gegen warts srathe, Leipzig. 1982.
4. Губанова И.С. Омономика современного английского языка в этимологическом и историко- лингвистическом аспектах. Лингвистика и перевод .М.,2018.
5. Караулов Ю.Н.Общая и русская идеография.- Москва: Наука, 1976.
6. Карамзин О.Н. О богатстве языка.- Избранные сочинения: В 2-ч т.; Т. 2. -М.: 1994.
7. Реформатский А.А. Введение в языкознание. -М., 1995.
8. Сентенберг И.В. Лексическая семантика английского глагола.- Москва: Наука, 1976.
9. Сидельникова Е.Ю. Синонимия наречий, Дальневосточный федеральный университет, 2008.
10. AZ Vaxobovna. (2022) About Some Persian-Tajik Lexis and Persian Izafetic Constructions in Navoyi's Poem "Saddi Iskandari". Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture 3 (11), P.55-61.

11. AZ Vaxobovna. (2023) About Some Persian Repeats Used in Navoi's Epos "Saddi Iskandari". Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture.2023/1/13. 34-39.
12. AZ Vaxobovna. (2022) [LINGUISTIC PROPERTIES OF TAHIR MALIK'S WORKS](#). Modern Journal of Social Sciences and Humanities. 5. 166-171.
13. AZ Vaxobovna. (2022) SEMANTIC-GRAMMAR STRUCTURE OF PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS. Modern Journal of Social Sciences and Humanities. 5.160-165.
14. Z Alimova, Z Ibrohimova.(2022) [INGLIZ VA O'ZBEK XALQLARIDA NIKOH TO'YI MAROSIMI BILAN BOG'LIQ LEKSEMALARNING QIYOSIY TAHLILI](#). Science and innovation. 1 (B7), 1277-1281.
15. Vaxobovna, A. Z. (2022). About the lexical-semantic features of anthroponyms. *Texas Journal of Philology, Culture and History*, 7, 1-3.
16. AZ Vaxobovna. (2023) [About Some Persian Compound Words in Alisher Navoi's Poem" Saddi Iskandari"](#). Zien Journal of Social Sciences and Humanities. 18. 46-50. 2023/3/26.
17. AZ Vaxobovna. (2023) [SEMANTIC-GRAMMAR STRUCTURE OF PHRASEOLOGICAL EXPRESSIONS](#). Modern Journal of Social Sciences and Humanities 5, 160-165.
18. Z Alimova. (2023) [INGLIZ TILINING OZLASHMA SOZLAR ORQALI LUGAT TARKIBI KENGAYISHI](#). Бюллетень студентов нового Узбекистана 1 (4), 39-41
19. A Xurshida, A Zarifa. (2022) [DERIVATIONAL FORMANTS OF ENGLISH LANGUAGE](#). Web of Scientist: International Scientific Research Journal 3 (11), 669-671.
20. Z Alimova, Z Ibrohimova. (2022) [COMPARATIVE ANALYSIS OF LEXEMES RELATED TO THE WEDDING CEREMONY IN ENGLISH AND UZBEK PEOPLES](#). Science and Innovation 1 (7), 1277-1281.